

КРЕДИТНА КООПЕРАЦІЯ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Чижевська М.Б.

Анотація: Автором висвітлюється проблема соціалізації економіки. Обґрунтовується соціальна корисність функціонування кредитної кооперації як форми еластичного переходу до соціалізації економіки.

Ключові слова: кооперація, кредитна кооперація, соціалізація економіки, кооперативний сектор економіки.

Постановка проблеми. Розвиток і становлення національного суспільства останнім часом відбувається на хвилі підвищеної уваги до людського фактора на фоні зростання ролі соціального чинника в економіках усіх цивілізованих країн. Нейтралізація соціальної напруженості, незахищеності широких верств населення певною мірою можлива завдяки соціалізації економіки.

Ідея соціалізму пронизує світову економічну думку протягом декількох століть, в тому числі сучасну західну економічну, політичну, філософську, соціологічну думку, знаходить своє часткове втілення у розвинених країнах світу. Справжній соціалізм запозичує низку елементів християнського вчення, ґрунтується на принципах соціальної справедливості, рівності у багатстві, соціальній захищеності [4].

Різні науки підходять до вивчення процесів соціалізації з декількох боків. Для антропологів соціалізація це, перш за все, трансмісія культури від одного покоління до іншого. Для соціологів, з одного боку, навчання індивіда соціальним ролям, без засвоєння яких він не зможе стати повноцінним членом свого суспільства або групи, а з іншої – формування його особистої ідентичності та власного «Я». У психології, де на перший план виступає вивчення процесів і механізмів, за допомогою яких індивід засвоює відповідні соціальні ролі, норми та ідентичності, соціалізація – елемент процесу формування і розвитку особистості. Дисциплінарні, предметні підходи не являються взаємовиключними, це різні погляди і контексти розгляду одних і тих самих явищ. Крім того, слід розрізняти автономні аспекти соціалізації: суб'єктний (від кого до кого передається культура); об'єктний (що саме – знання, навички, установки, цінності – при цьому передається), процесуальний (шляхи і способи передачі); інституціональний (при посередництві яких спеціалізованих інститутів це відбувається).

Багатьом верствам населення в постсоціалістичних країнах мало знайома ринкова соціальна економіка, за якої досягається рівність в достатку, котра гармонійно поєднує загальнодержавні інтереси з інтересами різних груп населення, але саме соціальну економіку на сьогодні вважають пріоритетною науковою областю економічної теорії. Незаперечним є факт, що будь-які наукові розробки і досягнення мають на меті практичне втілення. Не дивлячись на те, що людство постійно знаходиться у пошуках справедливого, досконалого суспільства, в Україні спостерігається випередження наукових досягнень рівню розвитку суспільства і обізнаності населення.

На шляху вирішення цієї проблеми було багато невдач та помилок. Однак були і справжні відкриття, які значно прислужилися суспільству, сприяли прискоренню його

поступу. Одним з них є кооперативна ідея. Вона стоїть в одному ряду з такими суспільними ідеалами, як соціалізм, анархізм, економічний романтизм. Вона успішно витримала півторавікове випробування історією, засвідчила свою життєздатність у різних історичних умовах, починаючи від «дикого капіталізму» і завершуючи «розвинутим соціалізмом» [5].

У вітчизняній науці практично відсутні теоретичні дослідження оцінки кредитної кооперації як фактора соціалізації економіки, обґрунтування соціальної корисності функціонування кооперативного сектору економіки та адекватне науково-практичної значущості висвітлення проблеми співвідношення економічних і соціальних аспектів діяльності кредитних кооперативів, що впливає на недостатність опрацювання проблеми кооперації, і як наслідок до недооцінки цього сектору економіки у розвитку суспільства.

Аналіз досягнень і публікації. Проблеми економічної гармонії, класового співробітництва в суспільстві, його консолідації вивчалися багатьма економістами. В ідеалістичному аспекті спроби їх вирішення здійснювалися соціалістами-утопістами: Ж.Б.Сеєм, який висунув концепцію трьох факторів, вважаючи необхідним консолідоване співробітництво всіх учасників виробничого процесу; Ф.Бастіа, одна з робіт якого мала назву «Економічні гармонії»; Дж.М.Кейнсом, котрий був супротивником соціальних революцій, виступаючи за поступове введення мір соціалізації суспільства; інституціоналістами-соціалістами Д.Гелбрейтом, У.Ростоу, Ф.Перу, П.Буше, Е.Віто, В.Селаном, позиція яких в економічній теорії полягає в соціальному підході на відміну від монетаризму та кейнсіанства; Г.Мюрдальом, Б.Оліном, В.Ойкенем, Ф.Бемом, що практично реалізували ідеї гармонізації економіки і консолідації суспільства в Швеції, Данії, Німеччині та інших західноєвропейських країнах.

У вітчизняній науці значимість рішення соціальних завдань для забезпечення економічного зростання знайшли відображення в працях В.Геєця, А.Гриценка, А.Гальчинського, Б.Кваснюка, С.Мочерного та інших вчених.

Концептуальні підходи, запропоновані автором до оцінки кредитної кооперації як фактора соціалізації економіки, базуються на розробках відомих вчених-кооператорів: І. Витановича, М.Балліна, М.Туган-Барановського, М.Хейсіна.

Мета статті. Метою статті є висвітлення кредитної кооперації як форми адаптації та еластичного переходу від капіталізації до соціалізації економіки і каталізатора економічного прогресу.

Основний матеріал. Генеральний напрям розвитку тенденцій соціалізації пов'язаний з рухом до постіндустріальної економіки, з підвищенням ролі людини, її духовно-моральних якостей і цінностей, здібностей, знань, досвіду у виробництві, які дозволяють їй активізувати свою діяльність та визначити місце в економічній системі. Відбувається переміщення акцентів переважно з інтересів держави на інтереси індивіда [2]. Тому у науковій літературі сутність процесу соціалізації саме економіки розкривається через тенденції соціалізації засобів виробництва, соціалізації процесу та соціалізації результатів.

Не викликає сумніву твердження, що процес соціалізації відбувався і за радянських часів. Однак, соціалізація за радянських часів адміністративної економіки носила переважно зрівняльний характер. З одного боку, усім членам суспільства гарантувалися права на працю, на певний рівень споживання, на безоплатну освіту й охорону здоров'я, пенсійне забезпечення тощо. З іншого, – соціалізація набула практично єдиної форми реалізації – державної власності на засоби виробництва.

Загалом і сам зміст соціалізації в умовах тоталітарної економіки трактувався як державна милість [1].

Досвід країн з ринковою економікою свідчить про необхідність розвитку та співіснування різних форм власності, адже є галузі, які можуть ефективно розвиватися лише на основі приватної власності.

Відомо, що першовідкривачами кооперативної ідеї були соціалісти-утопісти Ш.Фур'є та Р.Оуен. Вчені по-перше, теоретично обґрунтували кооперацію як форму суспільного розвитку, по-друге, вперше зробили експеримент на практиці. Починаючи з рочдельських піонерів, кооперативна ідея втілюється у реальні справи, породжує масовий кооперативний рух, тим самим підтверджується висловлення К.Маркса про те, що коли ідеї оволодівають масами, то вони стають матеріальною силою.

Починаючи з зародження кооперації існувало два погляди на кооперативну ідею як на інструмент суспільних перетворень, і як на кінцеву мету розвитку – побудову кооперативного суспільства. Дана ідея, на відміну від багатьох інших, виникла цілком свідомо. Вона була висунута як засіб розв'язання існуючих фундаментальних суперечностей. Саме тому вона широко використовується в багатьох концепціях громадського розвитку, моделях економічних систем. Так, у соціалістів-утопістів, в теоріях «кооперативного соціалізму», кооперування виступає головною ланкою суспільних перетворень, що врешті повинно привести до встановлення «кооперативного ладу». У соціал-демократичних моделях суспільної трансформації Є.Бернштейна і Ж.Жореса кооперування трактується як «третя сила» (поруч із профспілковим рухом і демократизацією держави), яка шляхом розширення кооперативного сектору забезпечить перехід до соціалізму. Сучасні західні вчені теж трактують кооперацію як прогресивне явище. Це ще раз підтверджує, що кооперативна ідея з плином часу не втрачає своєї актуальності і популярності [5].

Кооперативній ідеї притаманні такі важливі риси: відповідність ідеалам справедливості і свободи; породження високих етичних норм поведінки людей (довіра, взаємодопомога, солідарність); здатність приносити негайні результати.

Кооперація, на думку М.Балліна, - це не лише постулат нового соціально-економічного і космічного життя, а саме життя, і до нього мусить прагнути людство, якщо бажає позбавитись неправди соціально-економічного ладу і космічної розпорошеності, якщо прагне з'єднатися в єдиний могутній вселюдський і всесвітній організм.

Протягом всього періоду існування кооперації вона завжди була знаряддям культурної пропаганди, національного відродження народу, виходу з скрутного соціально-економічного становища. Українські кооператори були швидше громадськими, ніж політичними діячами свого часу [5].

Перевага кооперації полягає в тому, що вона, спираючись на економічні інтереси окремих власників, спрямовує їх в єдине русло. За допомогою кооперації відбувається органічне поєднання колективного і особистого. З одного боку, кооператив створюється з сукупності приватної власності і слугує її примноженню. При припиненні діяльності кооператив розпадається на множинні елементи особистої (приватної) власності. З іншого боку, кооперативна власність має виразну суспільну природу. Вона проявляється в спільній праці, а також у можливості та необхідності кооперування в систему суспільного труда. Даний синтез, заснований на кооперативній власності, забезпечує гнучкість інтересів, стійкість і перспективність господарств - суб'єктів кооперації.

Перевагою кооперативної власності також є те, що в ній можуть поєднуватися елементи приватної власності, котра виражає інтереси різних суб'єктів, та суспільної власності з усіма їх позитивними ознаками. Ця двоякість відображається і на процес привласнення. При кооперативній власності існує два типи привласнення: колективне та індивідуальне. Головною відмінною ознакою кооперативних відносин є саме колективне привласнення. По-перше, поєднання приватної і суспільної власності перемагає відчуження працівників від засобів виробництва та результатів спільної діяльності. По-друге, колективна форма власності надає оптимальне поєднання особистого і колективного інтересів. По-третє, для кооперативних підприємств характерний дух колективізму і взаємодопомоги, що виражає певний ідеал суспільного устрою.

Розглядаючи класифікацію визначень кооперації, що представлені багатьма вченими, які досліджували цю проблему, можна виокремити два принципово різних підходи. Перший – це постановка, в якості основних визначаючих кооперацію характеристик, сукупність соціальних ознак: добровільність, самоуправління, відкритість членства, взаємодопомога, демократизм. Другий підхід - в якості основних визначаючих пропонує вважати сукупність господарських ознак: зменшення економічної експлуатації, некапіталістична мета діяльності, спільність ведення господарства, особливості розподілення доходу та інші.

Ми підтримуємо думку тих небагатьох вчених, котрі вважають, що у визначенні кооперативу має міститися ознака, яка відрізняє його від капіталістичних організацій, а саме – специфічний спосіб розподілення прибутку. Тобто мова йде про кооперативну (а не капіталістичну) концентрацію. Ми вважаємо, що сама природа кооперативної ідеї проголошує кооператив, як установу, що створюється не для збільшення прибутку, а для зменшення витрат його членів. Якщо мова йде про кредитний кооператив, то основною метою його створення є отримання членами дешевого (на відміну від банківського) кредиту, спрощення процесу оформлення та отримання кредиту, відсутність забезпечення (передбачення кругової поруки) та підвищення культури заощаджень.

За зовнішніми ознаками кредитний кооператив майже не відрізняється від капіталістичного підприємства. Внутрішня економічна природа кооперативу також схожа з капіталістичним підприємством. Будь-який кооператив купує товари за найнижчими цінами, а продає за найбільшими для досягнення найбільшої вигоди. Тобто кооператив намагається захистити свої приватні інтереси, як і будь-яке капіталістичне підприємство. Кооператив представляє господарську установу, що створюється на користь визначеної групи осіб і має працювати на основі комерційного розрахунку. Схожість виявляється також і у відношеннях до свого робочого персоналу (більшість кредитних кооперативів використовує найману працю). Не дивлячись на це, кооператив все ж таки є підприємством некапіталістичного характеру. На відміну від підприємств капіталістичного типу він не має за мету отримання капіталістичного прибутку. Кооперативу, як і капіталістичному підприємству для діяльності необхідний капітал, за який мають сплачуватися відсотки, але ця сплата для нього є не метою, а засобом досягнення іншої цілі. В цьому полягає його відміна від капіталістичного підприємства. Крім того, кооперативи мають зменшувати прибутки на вкладений капітал. На відміну від акціонерних товариств вони не намагаються максимізувати дохідність капіталу, а навпаки, зменшують його більш низьким процентом. В цьому полягає його некапіталістична сутність.

Про соціальну природу кооперативу стверджував о. Данило Танячкевич, що заснував в 70-х роках XIX ст. одні з перших західноукраїнських кредитних кооперативів. Його селянські ощадно-позичкові каси не випадково мали назву «правди». Свій досвід закладення «правд» він описує в роботі «Як заводити «Правди» на лад Закомарської Правди». «Правди, - писав він, мають позичати парохіянам гроші на їх власні потреби, чи то домашні, чи при господарстві, чи при ремеслі...і то цілком без процента або за невеликим, котрі знов збираються на користь громади і є одним із найефективнішим засобів «аби бідних людей з біди рятувати».

Кооперація сприяла справі розвитку українського «третього стану» - купецтва (сьогодні - підприємництва), провідною ідеєю діяльності якого було «створення індивідуального крамарства». Зокрема, Західноукраїнська кооперація організовувала та фінансувала спеціальні кооперативно-торговельні заклади, що готувала кадри торговельних та промислових спеціалістів не тільки для кооперації, але й для приватних підприємств. Цікавим є факт, що представники українського «третього стану» на своїх фірмових бланках до звання «купець» додавали – «колишній працівник «Народної торгівлі» (перше споживче товариство в Галичині). «Не сміємо забувати заслуг кооперації..., не можна не виявляти вдячності за промощування дороги, за виховання...цілої армії купців», - заявляли керівники українського купецтва [5].

Питання про характер доходу кооперативу трактується в науковій літературі неоднозначно. Економіст світової слави, класик української кооперативної думки М.І. Туган-Барановський писав: «... кооператив не тільки є капіталістичне підприємство, але саме у боротьбі з капіталом і полягає сутність кооперативного руху. В своєму капіталістичному тілі кооператив ховає душу, ворожу капіталу. Кооперативи слугують інтересам не капіталістів, а тих, хто страждає від капіталізму. Кооператив є таким господарським підприємством декількох осіб, що добровільно об'єдналися, який має своєю метою не отримання найбільшого баришу на витрачений капітал, але збільшення, дякуючи спільному веденню господарства, трудових доходів своїх членів або зменшення витрат цих членів на їх споживчі потреби» [6].

Дещо іншої точки зору притримувався Б.Бруцкус, який стверджував, що організація кооперативу не повинна означати відмову від підприємницького прибутку. Прибуток в кооперативі має бути, але його можна використовувати тільки в інтересах членів кооперативу.

Кредитні кооперативи в своїй діяльності дотримуються певних організаційно-економічних і соціальних правил – кооперативних принципів, сукупність яких властива тільки їм. Кооперативні принципи є формою моральної свідомості кооператорів і оправдання їх діяльності. Сучасні кооператори відрізняють тісно пов'язані між собою кооперативні моральні цінності (самодопомога, демократія, рівність, справедливість, солідарність) і кооперативні принципи (добровільне і відкрите членство, демократичний контроль, економічна участь членів, самоуправління і незалежність, освіта, підвищення кваліфікації, інформація, співробітництво між кооперативами, турбота про суспільство).

Саме ці кооперативні принципи, взяті в комплексі, відрізняють кооперативні організації від інших громадських та господарських об'єднань людей. Серед принципів кредитної кооперації, що спрямовані на досягнення соціальних цілей можна виділити наступні [3]:

- Освіта та виховання. Кредитні кооперативи активно заохочують своїх членів, керівників, працівників, а також всієї громади до навчання економічним, соціальним, демократичним принципам, а також принципу допомоги самим собі через

взаємодопомогу. Сприяння бережливості та розумному користуванню кредитом, ознайомлення з правами та обов'язками членів є дуже важливим для кредитних кооперативів, які мають подвійну соціальну та економічну природу і прагнуть до найкращого задоволення потреб членів;

- Кооперація між кооперативами. Виходячи із своєї філософії та практики, що склалась, кредитні кооперативи, виходячи із своїх можливостей, співпрацюють з іншими кредитними спілками, кооперативами та їх асоціаціями на місцевому, національному та міжнародному рівнях щоб краще служити інтересам своїх членів та їхній громаді;

- Соціальна відповідальність. Втілюючи ідеали та вірування перших кооператорів, кредитні кооперативи дбають про гуманний та соціальний розвиток людини і суспільства. Їхній справедливий соціальний світогляд простягається від особистого добробуту людини до добробуту суспільства, в якому людина живе та працює. Ідеалом кредитних кооперативів є розповсюдження послуг на всіх, хто їх потребує та може вживати. Кожна людина є або членом, або потенційним членом кредитних спілок і тому потрапляє в сферу її інтересів та турбот. Приймання рішень кредитними кооперативами мають здійснюватись із врахуванням інтересів суспільства, в якому знаходиться кредитний кооператив та живуть її члени.

Питання неприбуткової природи кредитних кооперативів висвітлюється в дослідженнях В. Гончаренка. В своїх розробках він розглядає неприбутковість кредитних кооперативів через принципи їх діяльності. Зокрема він зазначає, що соціальні принципи діяльності кредитних кооперативів формують механізм соціальної та економічної самопомоги на основі взаємодопомоги, солідарності, незалежності та соціальної відповідальності. Членами кооперативів є, як правило, мало- та середньозабезпечені верстви населення, які потребують підтримки в умовах жорсткої ринкової конкуренції. Через кооперативи ці соціальні групи отримують можливість самостійно організувати допомогу самим собі (самопомогу) на основі допомоги один одному (взаємодопомоги). Організаційні принципи діяльності кооперативів забезпечують функціонування кооперативів як організацій з добровільним та доступним членством, рівними правами та відповідальністю членів, демократичним самоврядуванням, самоконтролем та прозорою діяльністю. Це забезпечує їх безперервний та стабільний розвиток. Економічні принципи кооперативу формують специфічний неприбутковий господарсько - фінансовий механізм діяльності, який відрізняє кооперативи від інших форм господарювання і створює можливість реальної реалізації соціальних принципів самопомоги.

В комплексі ці кооперативні принципи створюють організацію з унікальною соціально-економічною природою, яка має одночасно ознаки громадської організації та господарського підприємства. Кооператив є специфічним громадським об'єднанням, яке має певні соціальні завдання, структуру та організаційні принципи громадської організації. Однак це громадське утворення принципово відрізняється від інших об'єднань громадян тим, що головним видом його діяльності є господарська діяльність, спрямована на досягнення для своїх членів економічного ефекту від участі в цьому об'єднанні. Ця особливість наближає кооператив до господарських підприємств, тим більше, що кооперативи можуть здійснювати господарську діяльність у різних сферах. Але від господарських організацій, котрі надають аналогічні послуги, кооператив принципово відрізняється тим, що його діяльність спрямована не на отримання прибутку, а на задоволення потреб своїх членів, які одночасно є його власниками та клієнтами [3].

Висновки. Таким чином, однією з головних складових економічної трансформації, в основі якої полягає все більш тісна інтеграція приватних і суспільних начал, є соціалізація економіки. Вона виявляється в соціальній переорієнтації виробництва, гуманізації праці і життя людей, пом'якшенні соціальної диференціації і зростанні соціальної сфери, інших явищах і процесах.

Центром соціально-економічного розвитку стає людська особистість з її різноманітними потребами. Відбуваються якісні зсуви в системі потреб, структурі попиту і споживання, образі та якості життя, умовах розвитку людини. Соціалізація економіки, на нашу думку, може відбуватися через розвиток кооперації. В такій спосіб все більша кількість населення стає власниками зростаючої частки національного багатства. Змінюється соціальна структура суспільства: розмиваються соціально-класові розбіжності, посилюється вертикальна соціальна мобільність, складаються різноманітні форми соціального партнерства.

Література

1. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / Інститут економічного прогнозування; за редакцією академіка НАН України В.М. Геєця. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
2. Гриценко А.А. Социальная экономия как наука // Социальная экономика. – 2001. – № 1. – С.7–13.
3. Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. - К.: Наукова думка, 1997. - с.
4. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
5. Споживча кооперація України: Історичні та соціально-економічні аспекти/ С.Г.Бабенко, М.В.Аліман, В.В.Апопій та ін. – К.:Ред.газ. «Вісті...», 1996. – 192 с.
6. Худякова Е.В. Сельская кредитная кооперация: Учебное пособие. М.: Издательство МСХА, 2002. – 180 с.

Abstracts

Chizhevska M.B.

Credit cooperation as a factor the socialization of economy.

The author illustrates the socialization of economy problem. The social utility of credit cooperation as the form of elastic transition to the socialization of economy is being proved.